

SOCIO-EMOTIONEEL FUNCTIONEREN

Uit de eerder beperkte literatuur die omtrent het algemeen sociaal-emotioneel functioneren bij personen met een ernstige (meervoudige) handicap voorhanden is, kunnen we concluderen dat dezen op dit vlak een verhoogde kwetsbaarheid vertonen. Door hun hulpbehoevendheid en de extra zorg en aandacht worden ze vaak beknot in hun initiatieven. Ze beschikken bijgevolg vaak over een lager niveau van zelfbeschikking, kwaliteit van leven en sociale vaardigheden. Bovendien blijken ze gevoeliger te zijn voor stress, minder effectieve coping strategieën te gebruiken en een groter gevaar te lopen een onregelde gehechtheid te ontwikkelen. Dit alles brengt grote gevolgen met zich mee voor de omgang en voor het welbevinden, hetgeen kan leiden tot emotionele en/of gedragsproblemen.

In de literatuur wordt duidelijk aangegeven dat er betere identificatie- en beoordelingsmethoden nodig zijn met betrekking tot emoties van personen met een ernstige (meervoudige) handicap.

Dit is zeker relevant omwille van hun groter risico op gedrags- en emotionele problemen en de nodige vroege interventie te kunnen waarborgen. Doch, dit blijkt niet zo eenvoudig te zijn. Zo komen bijvoorbeeld de basissymptomen van depressie bij deze doelgroep niet altijd voor onder de 'klassieke vorm', maar gaat dit vaak samen met probleemgedrag.

Daarnaast kan een juiste inschatting van hun stemming, plezier en ergernis, bijdragen tot het inschatten van de levenskwaliteit van de personen met een ernstige (meervoudige) handicap. Zo blijkt dat deze doelgroep vooral gebruik maakt van geluiden en gelaatsuitdrukkingen bij het uiten van plezier en ergernis en positieve en negatieve emoties. Door steeds verdere verfijning van kennis over hun 'signalen' bouwt de omgeving deskundigheid op rondom de betekenis van hun gedrag, waardoor een betere 'zorg op maat' mogelijk wordt.

Door middel van ondersteunende begeleidingen en een specifieke omgang met de betrokkene, kan men de gedragingen en belevingen van de persoon een plaats en een betekenis geven om een zo optimaal sociaal-emotioneel functioneren mogelijk maken. Eén van de voornaamste doelstellingen van interventie-programma's voor personen met een ernstige verstandelijke handicap is het verhogen van de gewenste stemming en het gewenst gedrag en het verminderen van de ongewenste stemming en gedrag door stabilisatie van hun emoties. Het is echter niet mogelijk één allesomvattende (maat)regel aan te bieden die geschikt is voor alle personen met een ernstige verstandelijke handicap en die zowel gewenste als ongewenste stemming en gedrag omvat. Er is eerder sprake van meerdere strategieën en interventies die tot een optimaal sociaal en emotioneel functioneren kunnen bijdragen.

Algemeen: het sociaal-emotioneel functioneren bij mensen met ernstige (meervoudige) beperkingen

Emerson, E., Robertson, J., & Wood, J. (2005). Emotional and behavioural needs of children and adolescents with intellectual disabilities in an urban conurbation. *Journal of Intellectual Disability Research*, 49(1), 16-24.

Deze studie tracht bij te dragen tot het groeiende aanbod van literatuur in dit domein door de relaties tussen persoonlijke eigenschappen, zelfbeschikking, sociale vaardigheden en de leefwereld van mensen met verstandelijke beperkingen te onderzoeken. De onderzoeksgroep betreft 141 mensen met verstandelijke beperkingen die verblijven in Italië. Zoals verwacht stelt men vast dat deelnemers met ernstige verstandelijke beperkingen het laagste niveau van zelfbeschikking, kwaliteit van leven en sociale vaardigheden vertonen. Meer concreet ziet men dat individuen die in dagcentra verblijven zich onderscheiden van diegene die in instellingen verblijven, omdat zij jonger zijn, een grotere zelfstandigheid in het maken van keuzes hebben en over meer zelfbeschikking in hun dagelijkse activiteiten beschikken. De sociale vaardigheden en IQ-score voorspellen tot welke QoL (kwaliteit van leven, hoog of laag) groep men behoort en de IQ-score voorspelt tot welke zelfbeschikkingsgroep (hoog of laag) ze behoren.

Deze bevindingen leiden tot kennis eigen aan de rol van intra-individuele en omgevingsfactoren in zelfbeschikking en QoL. Over het algemeen bevestigt deze studie eerdere bevindingen over intelligentie die relatief bijdraagt aan zelfbeschikking en QoL. Doch, ze voegt informatie toe over de mogelijke bijdrage van sociale vaardigheden en ze wijst op de eventueel belangrijke rol van keuzemogelijkheden als een belangrijk aspect in het verwerven van meer zelfbeschikking, tenminste in de context van een verblijfsinstelling.

Janssen, C. G. C., Schuengel, C., & Stolk, J. (2002). Understanding challenging behaviour in people with severe and profound intellectual disability: A stress-attachment model. *Journal of Intellectual Disability Research*, 46(6), 445-453.

De groei van onze kennis over gehechtheid, stress en coping ('zich weten te redden') leidt tot nieuwe verklaringen voor de ontwikkeling van probleemgedrag bij mensen met verstandelijke beperkingen. Eerst wordt eerder onderzoek naar stress en coping bij personen met verstandelijke beperkingen besproken. Vervolgens worden studies over de veiligheid van gehechtheidsrelaties tussen personen met verstandelijke beperkingen en hun begeleiders geanalyseerd. Men concludeert dat personen met verstandelijke beperkingen gevoeliger zijn voor stress en minder effectieve coping strategieën gebruiken. Bovendien toont het merendeel van de studies over gehechtheid aan dat personen met verstandelijke beperkingen het gevaar lopen een onzekere en vooral onregelde gehechtheid te ontwikkelen, hetgeen kan leiden tot gedragsproblemen. Men rondt af met de overtuiging dat een stress-gehechtheidsmodel van de ontwikkeling van probleemgedrag bij personen met verstandelijke beperkingen een beloftevol verklarend kader hiervoor vormt. Het onthullen van deze ontwikkelingsmechanismen kan immers vooral van nut zijn in het voorkomen van gedragsproblemen.

Van Berckelaer-Onnes, I.A. (1997). De sociaal-emotionele ontwikkeling van jonge kinderen met een verstandelijke handicap. In G. H. Van Gemert & R.B. Minderaa (Red.), *Zorg voor mensen met een verstandelijke handicap* (pp. 147-155). Assen/Maastricht: Van Gorcum.

In dit hoofdstuk beschrijft men de sociaal-emotionele kwetsbaarheid van kinderen met een verstandelijke handicap (waaronder ook kinderen met een diep verstandelijk handicap). Door hun hulpbehoevendheid en de extra zorg en aandacht worden de kinderen beknot in hun initiatieven (ondervraging). Maar ook het omgekeerde gebeurt: ontkenning van de nood aan extra bescherming waardoor kinderen overvraagd worden en in emotioneel opzicht klem komen te zitten. Men pleit hier voor een stabiele omgeving, hetgeen de sociaal-emotionele ontwikkeling ten goede komt (bijv. intentionele wederkerigheid: belang van aangepaste taal, spel).

Hastings, R. P. & Mount, R. H. (2001). Early correlates of behavioural and emotional problems in children and adolescents with severe intellectual disabilities: A preliminary study. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 14(4), 381.

In deze studie gaat men op zoek naar mogelijk vroege verbanden van gedrags- en emotionele problemen bij kinderen en jongeren met ernstige mentale beperkingen. Een ontwikkelingsgerichte benadering, namelijk het analyseren van de vroege ontwikkelingsfasen van probleemgedrag, houdt een meerwaarde in voor de vaststelling en behandeling ervan. Ondanks het feit dat men geen bewijs vindt dat factoren uit de vroege kindperiode deze problemen kunnen voorspellen, blijven de auteurs overtuigd dat onderzoek bijdraagt tot een beter inzicht in de ontwikkeling van gedrags- en emotionele problemen bij personen met een verstandelijke handicap. Toch toont de analyse aan dat het geslacht en fysieke mogelijkheden belangrijke voorspellingsfactoren zijn van gedrags- en emotionele problemen bij kinderen met ernstige verstandelijke beperkingen. Zo blijkt dat jongens en personen met meer fysieke mogelijkheden meer probleemgedrag vertonen. Ook vindt men, voornamelijk bij kinderen met autisme, meer gedrags- en emotionele problemen dan bij andere kinderen met ernstige mentale beperkingen. Men rondt af met de overtuiging dat ruimer onderzoek hieromtrent kan bijdragen tot een betere identificatie van kinderen met risico's op gedrags- en emotionele problemen die vroege interventie behoeven.

Het in kaart brengen van sociaal-emotioneel functioneren bij mensen met ernstige (meervoudige) beperkingen

✓ Indicaties van (on)tevredenheid, plezier en stemming

Petry, K., & Maes, B. (2006). Identifying expressions of pleasure and displeasure by persons with profound multiple disabilities. *Journal of Intellectual and Developmental Disability*, 31(1), 28-38.

In deze studie gaat men op zoek naar een procedure om individuele profielen van hoe personen met een ernstige meervoudige handicap plezier en ergernis uitdrukken te kunnen schetsen. Zes deelnemers met een ernstige meervoudige handicap worden onderzocht. De procedure bestaat enerzijds uit een observationele analyse van videomateriaal met belangrijke incidenten en anderzijds uit een vragenlijst voor ouders en begeleiders. Deze procedure blijkt bruikbaar te zijn voor het schetsen van individuele profielen van hoe individuele personen met een ernstige meervoudige handicap hun plezier en ergernis uitdrukken. Zo blijkt dat personen met een ernstige meervoudige handicap vooral gebruik maken van geluiden en gelaatsuitdrukkingen bij het uiten van plezier en ergernis en positieve en negatieve emoties. Hoewel hieromtrent een duidelijke overeenkomst is tussen ouders, begeleiders en de onderzoekers, kan elk van hen toch nog een aanvullende bijdrage leveren in het identificeren van affectieve uitdrukkingen. De procedure die hier wordt

voorgesteld, kan bruikbaar zijn in instellingen of scholen om meer te leren over de affectieve communicatie van deze individuen, hun specifieke interesses te bepalen en de effecten van leef- en ondersteuningskarakteristieken op hun welzijn te evalueren.

Green, C.W.A. & Reid, D.H. (1999). Behavioral approach to identifying sources of happiness and unhappiness among individuals with profound multiple disabilities. *Behavior modification*, 23(2), 280-293.

In dit onderzoek tracht men een gedragsmethode te ontwikkelen om oorzaken van vreugde en verdriet bij personen met een ernstig meervoudige handicap te identificeren. Vooreerst worden uitingen van vreugde en verdriet duidelijk afgebakend door bepaalde definities hiervoor te formuleren, vervolgens wordt een overeenkomstig observatiesysteem ontwikkeld en toegepast op vijf studenten in een klas van een school voor personen met ernstige beperkingen. Elke student wordt geobserveerd tijdens zijn deelname aan twee verschillende klasactiviteiten. Resultaten tonen aan dat de definities en het observatiesysteem betrouwbaar zijn en dat het observatiesysteem in staat is de hoeveelheid uitingen van vreugde en/of verdriet aan te duiden voor elke student tijdens de verschillende activiteiten. Verder wordt, met behulp van het observatiesysteem, het effect van bepaalde klasactiviteiten op de vreugde van de student, als maat voor de levenskwaliteit, geëvalueerd.

Choy, F.W.Y., Kwan A.C.S., Lee, T., Leung, K.L.K, Liu, K.P.Y., Siu, C.W.M., Siu, T.Y. & Yan, A. (2007). Use of the Interact Short Form as a tool to evaluate emotion of people with profound intellectual disabilities. *Journal of Intellectual Disability Research*, 51(11), 884-891.

In deze studie tracht men de geldigheid en de betrouwbaarheid te onderzoeken van de 'Interact Short Form' voor de evaluatie van de stemming en het gedrag van personen met een ernstige verstandelijke handicap. Tegelijkertijd gaat men door het gebruik van de Interact Short Form het emotioneel profiel van hen na. In totaal worden 75 personen met een ernstige verstandelijke handicap onderzocht. Men verdeelt het humeur en het gedrag van personen met een ernstige verstandelijke handicap onder in drie groepen: 'uitdrukking van emotie', 'interesse in opdrachten' en 'gedrag naar de omgeving toe'. De resultaten van de Interact Short Form tonen aan dat deze deelnemers vrij stabiele emoties vertonen in gestructureerde situaties en activiteiten binnen de residentiële voorzieningen waar de gegevens verzameld worden. Men besluit dat de Interact Short Form een nuttig instrument is voor zowel onderzoekmatig gebruik als voor het eenvoudig, begrijpbaar en op een systematische manier inschatten van humeur en gedrag bij personen met een ernstige verstandelijke handicap.

✓   Indicaties van gedrags- en emotionele problemen

Ross, E. & Oliver, C. (2002). The relationship between levels of mood, interest and pleasure and 'challenging behaviour' in adults with severe and profound intellectual disability. *Journal of Intellectual Disability Research*, 46(3), 191-197.

Onderzoek naar stemmingsstoornissen bij volwassenen met een verstandelijke handicap toont aan dat depressie niet altijd voorkomt onder de 'klassieke vorm', maar mogelijk ook gepaard gaat met probleemgedrag; atypische/abnormale symptomen zoals zelfverminking, agressie en lichtgeraaktheid. Het doel van de voorgestelde studie is het onderzoeken van een mogelijk verband tussen basissymptomen van depressie en werkelijk probleemgedrag bij volwassenen met ernstige verstandelijke beperkingen. De stemming, mate van interesse en genot worden gemeten bij 53 volwassenen met ernstige verstandelijke beperkingen, gebruik

makend van de Stemming, Interesse en Genot Vragenlijst (MIPQ). Er vormen zich twee groepen van volwassenen op basis van de MIPQ-scores, namelijk een 'slechte stemming' groep en een vergelijkingsgroep. Beide groepen verschillen duidelijk op basis van de MIPQ ($P < 0.0001$), maar zijn vergelijkbaar qua leeftijd, geslacht en medicatie. Het 'probleemgedrag interview' toont echter geen verschil tussen de twee groepen op gebied van zelfverminking, agressie of ontwrichting van de omgeving. Een tweede analyse leert dat de deelnemers die probleemgedrag vertonen, significant lager scoren op de MIPQ dan diegenen die geen probleemgedrag vertonen.

Ross, E., & Oliver, C. (2003). The assessment of mood in adults who have severe or profound mental retardation. *Clinical Psychology Review*, 23(2), 225-245.

In dit artikel merkt men op dat empirische literatuur over de emoties van volwassenen met ernstige mentale achterstand doorgaans schaars is, vooral met betrekking tot de emotie 'stemming'. Men gelooft dat de meerwaarde van een juiste inschatting van de stemming verder strekt dan enkel de psychiatrische diagnose. Het kan immers ook bijdragen tot het inschatten van de levenskwaliteit van individuen met beperkte of geen taalexpressie. Twee zaken die te maken hebben met het inschatten van de stemming bij personen met een ernstige mentale handicap vallen op in dit literatuuronderzoek:

Ten eerste erkent men de nood aan de ontwikkeling van geschikte beoordelingsmethoden met betrekking tot emoties bij volwassenen met een ernstige mentale achterstand die niet in staat zijn tot zelfrapportage. Een methode die zich richt op het gedrag is hier bijgevoegd aangewezen. Een overzicht van de huidige methoden voor het inschatten van depressies/depressieve symptomen duidt op belangrijke problemen met betrekking tot betrouwbaarheid en geldigheid. Ten tweede stelt men vast dat er bij de voorstelling van depressie bij volwassenen met mentale achterstand, vooral bij individuen met ernstige aandoeningen waar probleemgedrag voorkomt, gewezen wordt op 'atypische/abnormale symptomen'. Methodologische en conceptuele onderwerpen die hiermee te maken hebben bevestigen diepgaander onderzoek.

Men rondt af met het feit dat er nood is aan onderzoek dat meer betrokken is op nauwgezette methodologie om de emoties van individuen met ernstige mentale achterstand te begrijpen.

Beïnvloeden van sociaal-emotioneel functioneren bij mensen met ernstige (meervoudige) beperkingen

Dickie, C.T., Goodman, R., Harapiak, S., Hiebert, R., Martin, G.L., Martin, T.G., Martin, T.L. & Spevack, S. (2002). Happiness indices among persons with profound and severe disabilities during leisure and work activities: A comparison. *Education and Training in Mental Retardation and Developmental Disabilities*, 37(4), 421-426.

Met dit artikel tracht men een overzicht te geven van onderzoeken die als doel hebben de uitingen van vreugde te versterken bij personen met een ernstige verstandelijke of een meervoudige handicap. Men behandelt 24 studies, gepubliceerd tussen 1990 en 2004 (d.i. de periode waarin de kwaliteit van leven en het gelukkig zijn bij personen met beperkingen meer aandacht begon te krijgen). Deze studies gaan het effect na van het gebruik van zes verschillende procedures, namelijk gestructureerde stimulatiesessies, 'microswitch-based' stimulatiesessies, vrije tijd activiteiten en favoriete werktaken/condities, positieve omgeving of positief gedrag programma's, ondersteuningsprogramma's en 'mindful caregiving', favoriete prikkels automatisch geleverd tijdens oefeningen en snoezelen. De verzamelde gegevens zijn

overwegend positief. Ze vertonen een toename van de uitingen van vreugde van de deelnemers. Negatieve resultaten komen echter ook voor. Suggesties voor verder onderzoek worden eveneens onderzocht. Hierbij wordt vooral gekeken naar uitbreiding van het bewijsmateriaal en het overwinnen van de zwakheden van huidige methoden.

Davis, P. K. (2004). Increasing the happiness of individuals with profound multiple disabilities: Replication and extension. *Journal of applied behaviour analysis*, 37(4), 531-534.

In dit artikel vergelijkt men de effecten van drie behandelingen op het emotioneel welbevinden ('happiness') van drie personen met een ernstige meervoudige handicap. De behandelingen zijn: typische programmering gebruikmakend van materiaal geselecteerd door de begeleiders, de combinatie van voorkeursmateriaal en sociale interactie en enkel sociale interactie zonder aanwezig materiaal. Zowel de combinatie van het geprefereerde materiaal met sociale interactie als de sociale interactie op zich leiden tot verhoogde uitingen van vreugde in tegenstelling tot de typische programmering. Bovendien scoort de combinatie van het gebruik van geprefereerd materiaal met sociale interactie nog iets beter dan enkel sociale interactie.

Singh, N.N. (2004). Mindful caregiving increases happiness among individuals with profound multiple disabilities. *Research in Developmental Disabilities*, 25, 207-218.

Deze tekst behandelt de vraag of een stijging van de opmerkzaamheid van begeleiders leidt tot een stijging van het genot bij personen met een meervoudige handicap in deze omstandigheden. Gebruikmakend van wisselende behandelingen volgens een multidisciplinaire benadering meet men de niveaus van genot bij drie volwassenen met een ernstige meervoudige handicap tijdens hun vrijetijdsbesteding waarbij elke activiteit steeds begeleid wordt door een andere groep van begeleiders. Men stelt vast dat, los van het feit dat het oorspronkelijk waargenomen niveau van 'gelukkig zijn' hoog of laag is in aanwezigheid van de begeleiders, het niveau duidelijk stijgt wanneer de personen omgaan met begeleiders die de opmerkzaamheidstraining hebben gekregen ten opzichte van wanneer ze omgaan met begeleiders die de training niet gekregen hebben. Onze studie toont aan dat een stijging van de opmerkzaamheid van de begeleiders kan leiden tot een duidelijke stijging van het niveau van genot bij personen met een ernstige meervoudige handicap.

Lancioni, G E. (2005). Assessing influence of stimulation on mood and aberrant behavior of persons with multiple disabilities during brief treadmill sessions. *Perceptual and motor skills*, 99(1), 931-936.

In dit artikel beschrijft men een onderzoek waarbij men de invloed nagaat van 'treadmill' sessies op stemming en gedrag van personen met een meervoudige handicap. Deze studie stelt de invloed vast van favoriete prikkels op uitingen van genot, (bijv. glimlachen en/of opgewonden/enthousiaste taaluitingen) en abnormaal gedrag (bijv. handengezwaai/gebaren) van twee jongvolwassenen met een meervoudige handicap tijdens 'treadmill' sessies. Verscheidene favoriete prikkels zoals muziek en vibraties worden afwisselend gegeven tijdens de 'treadmill' sessies. Om de effecten van de prikkels waar te nemen, worden ook 'treadmill' sessies zonder prikkels gehouden. Onderzoek toont aan dat de 'treadmill' sessies mét prikkels leiden tot sterkere uitingen van genot dan sessies zonder prikkels.

Meijs-Roos, K. (1990). Effect van snoezelen op het gedrag en kennelijke welbevinden van diepzwakzinnigen. *Nederlands tijdschrift voor zwakzinnigenzorg*, 7, 144-150.

Op De Winckelsteegh te Nijmegen observeert men zes bewoners met als voornaamste doel het vaststellen van het effect van 'snoezelen' op het gedrag en het welbevinden van diepzwakzinnigen. Daartoe worden de bewoners geobserveerd tijdens snoezelsessies, muzieksessies en in de leefgroep. De volgende categorieën worden geobserveerd en geregistreerd: verbalisatie, stereotiep gedrag, omgaan met voorwerpen, onaangepast gedrag, positie, aandacht en gezichtsuitdrukking. Uit de resultaten blijkt dat het effect van 'snoezelen' minimaal is. Tussen de voor- en nametingen zijn geen statistisch significante verschillen aangetroffen. Dit geldt ook wanneer gekeken wordt naar de vergelijking tussen muziek en 'snoezelen'.

Sterkenburg, P.S., Janssen, C.G.C., Schuengel, C. (2008). The effect of an attachment-based behaviour therapy for children with visual and severe intellectual disabilities. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 21(2), 126-135.

In dit artikel bespreekt men de resultaten van een onderzoek waarbij men de combinatie van een gehechtheidsgebaseerde therapie en een standaard gedragstherapie ter gedragswijziging bij kinderen met een visuele en ernstige mentale handicap en hardnekkig probleemgedrag uitvoert. Beide behandelingen worden afwisselend gegeven door twee therapeuten. In fase 1 tracht de experimentele therapeut een gehechtheidsrelatie op te bouwen tijdens de sessies. Deze sessies worden afgewisseld met sessies waarbij een controle therapeut enkel positieve aandacht aan de personen met een meervoudige handicap voorziet. In fase 2 passen beide therapeuten hetzelfde gedragswijzigingsprotocol toe. Algemeen gezien daalt het probleemgedrag in de instelling gedurende de fase van de gehechtheidstherapie. De gedragswijzigingssessies uitgevoerd door de therapeut uit de experimentele conditie resulteren in duidelijk meer aangepast gedrag dan de sessies met de therapeut uit de controle conditie. Men besluit dat voor personen met een achtergrondgeschiedenis van gehechtheidsproblemen een gehechtheidsgebaseerde gedragswijzigingsbehandeling belangrijke voordelen biedt ten opzichte van standaard gedragstherapie om tot gedragswijziging te komen.

Green, C.W.A. & Reid, D.H.(1999). Reducing indices of unhappiness among individuals with profound multiple disabilities during therapeutic exercise routines. *Journal of Applied Behaviour Analysis*, 32, 137-147.

In dit artikel wordt een onderzoek omschreven waarin men een programma ontwikkelt om de ontevredenheid en het ongelukkig zijn bij personen met een ernstig meervoudige handicap te verminderen. Dit programma wordt toegepast tijdens momenten waar men routine oefeningen met personen met een ernstige meervoudige handicap doet. Zo worden de uitingen van ontevredenheid bij drie deelnemers tijdens het uitvoeren van oefeningen met de begeleiders waargenomen, gebruikmakend van een observatiesysteem dat gevalideerd werd tijdens een eerder onderzoek. Vervolgens wordt een programma toegepast, bestaande uit het aanbieden van sterk gewenste prikkels voor, tijdens en na iedere oefeningenreeks. Resultaten tonen aan dat het programma bij elke deelnemer gepaard gaat met verminderde uitingen van 'ongelukkig zijn' ten opzichte van de traditionele manier van oefeningen uitvoeren.

Groeneweg, J., Lancioni, G.E., Oliva, D., Singh, N.N., O'Reilly, M.F., Martielli, G., Pontiggia, G., Smaldone, A., Tota, A. & Stasolla, F. (2006). Assessing the effects

of stimulation versus microswitch-based programmes on indices of happiness of students with multiple disabilities. *Journal of Intellectual Disability Research*, 50(10), 739-747.

Stimulatieprogramma's en op microswitch gebaseerde programma's worden beschouwd als belangrijke strategieën voor het promoten van uitingen van vreugde en genot bij studenten met een meervoudige handicap. Toch zijn er slechts een beperkt aantal pogingen ondernomen om de relatieve effecten van de twee programma's in te schatten. Deze studie behandelt een dergelijke inschatting van zeven studenten met een meervoudige handicap. Zo blijkt dat beide programma's aanleiding geven tot een belangrijke stijging van de uitingen van genot bij de studenten. Doch, men stelt hierbij vast dat microswitch gebaseerde programma's mogelijk verkozen worden boven stimulatie programma's omdat zij leiden tot hogere uitingen van genot. Bovendien geven ze aanleiding tot het verwerven van aangepaste reacties en zelfbeschikking.

Lancioni, G.E., O'Reilly, M.F., Nirbhay, N.S., Oliva, D., Groeneweg, J. (2002). Impact of stimulation versus microswitch-based programs on indices of happiness of people with profound multiple disabilities. *Research in Developmental Disabilities*, 23(2), 149-160.

Dit artikel behandelt een studie waarin werd nagegaan of een op microswitch gebaseerd programma en een stimulatie programma een vergelijkbare impact hebben op het 'gelukkig zijn' van personen met een ernstig meervoudige handicap. Het op microswitch gebaseerd programma leidt, net zoals het stimulatie programma, bij de drie deelnemers tot een stijging in uitingen van genot. Welke gevolgen deze bevindingen inhouden op vlak van dagindeling, zelfstandigheid van de deelnemers en controle door de omgeving, worden eveneens besproken.

Lancioni, G.E., Singh, N.N., O'Reilly, M.F., Oliva, D., Campodonico, F., & Groeneweg, J. (2003). Assessing the effects of automatically delivered stimulation on the use of simple exercise tools by students with multiple disabilities. *Research in developmental disabilities*, 24(6), 475-483.

In het onderzoek dat in dit artikel besproken wordt, beoordeelt men het effect van automatisch geleverde stimulatie op personen met een meervoudige handicap tijdens hun gebruik van een stepper of een hometrainer op het humeur (uitingen van genot) bij drie studenten met een meervoudige handicap. De stimulatie bestaat uit het geven van favoriete prikkels die automatisch geleverd worden door een elektronisch controle systeem in een zwembad, terwijl de studenten gebruik maken van een stepper of een hometrainer. De resultaatgegevens tonen dat stimulatie een algemeen positieve invloed heeft.

Lancioni, G.E., O'Reilly, M.F., Singh, N.N., Sigafos, J., Oliva D., & Severini, L. (2008). Three persons with multiple disabilities accessing environmental stimuli and asking for social contact through microswitch and VOCA technology. *Journal of Intellectual Disability Research*, 52(4), 327-336.

In dit artikel overtuigt men de lezer van het feit dat rechtstreekse toegang tot omgevingsprikkels en de mogelijkheid tot het vragen naar sociaal contact of aandacht zeer belangrijk is voor personen met een meervoudige beperking. In dit onderzoek stelt men de drie deelnemers hiertoe in staat door hen te voorzien van een combinatie van twee microswitchen (voor toegang tot de omgevingsprikkels) en een Voice Output Communication Aid (VOCA), die hun toelaat de aandacht van hun begeleiders te vragen.

Men besluit dat het aanleren van een gecombineerd gebruik van een VOCA en microswitchen de algemene input van deze personen kan verrijken en hun actieve sociale rol en hun sociaal imago mogelijk kan versterken.

Evans, C.J. & Johnston, S. (2006). Using a single-switch voice output communication aid to increase social access for children with severe disabilities in inclusive classrooms. *Research & Practice for Persons with Severe Disabilities*, 31 (2), 144-156.

Deze studie handelt over drie kinderen met een ernstige meervoudige handicap aan wie geleerd wordt een Voice Output Communication Aid (VOCA) te gebruiken om te kunnen vragen naar gewenste objecten of naar vrienden tijdens een spelactiviteit. De gebruikte VOCA is een apparaat met één enkele schakelaar en is geprogrammeerd met als uitspraak: "Dat ziet er leuk uit. Mag ik mee spelen?". Gegevens worden bijgehouden met betrekking tot het aantal keren dat de kinderen het apparaat gebruiken tijdens spelactiviteiten, alsook het aantal keren dat hun deelnemende leeftijdsgenoten hierop reageren. De onderzoeksresultaten tonen aan dat de kinderen communicatievaardigheden verwerven door het gebruik van de VOCA tijdens het onderzoek, omdat het apparaat hen toelaat succesvol te communiceren met leeftijdsgenoten zonder een handicap.

Calwell, P. (2007). *From isolation to intimacy. Making friends without words*. UK, London: Jessica Kingsley Publishers.

In dit boek onderzoekt men wat de basis van een echte relatie is en toont men hoe deze niet zozeer gebaseerd is op spreken, maar op het vermogen tot luisteren, aandacht hebben en reageren op manieren die vertrouwd zijn voor de andere. Het belang hiervan wordt aangetoond, daar het onvermogen tot communiceren immers de kans tot depressie en gewelddadig gedrag verhoogt. Een oprechte en ongecompliceerde manier van interactie is volgens de auteur van dit boek de sleutel tot 'Intensieve Interactie' met personen die non-verbaal zijn (personen met ernstige verstandelijke handicap, personen met autisme spectrum stoornis,...), evenals met diegenen die in een toestand van aanzienlijk leed verkeren. Dit kan door aandacht te hebben voor lichaamstaal en door andere non-verbale manieren van contact maken en communicatie om zodoende een relatie met hen te kunnen opbouwen. De eenvoudige methodes voor een optimale omgang die in dit boek geschetst worden, zijn toegankelijk voor iedereen die leeft of werkt met deze personen.